

## 10 Aldersdifferensiering

### Innsikt i barnas verden – nøkkelen til et vellykket pedagogisk arbeid

*Linda Jolly*

Vi kan si om hendelser som har hatt betydning for oss at vi var på riktig sted til riktig tid. Alle som har vært lærere over noen år kjenner til slike "lykketreff" mellom elevene og noe de har møtt i undervisningen. På min skole kalte vi slike timer for "stjernetimer", fordi man nesten kunne se det funklet i barnas øyne. Det er da man aner at elevene finner noe som de lengter etter, noe de kan forbinde seg med og kanskje beholde som en skatt for resten av livet. Dette er selvfølgelig en ønskesituasjon. Det er dessverre ikke så ofte det skjer. Det meste som gjøres i skolen er begrunnet i fagplanene. Fagplaner blir til på steder fjernt fra klasserommet, satt sammen av mange forskjellige målsetninger. Planene legges ut i fra hensynet til sluttresultatet; hvilke kunnskaper en elev skal ha fått med seg i for eksempel fysikk etter 12 års skolegang. I forhold til barnas ståsted kan dermed det faglige innholdet komme for tidlig og være for abstrakt.

Planer eller "stjernetimer"? Det må ikke være et enten eller - uansett er det nødvendig å arbeide for å få et innblikk i barnas måte å oppleve verden på de forskjellige alderstrinn. Kan man leve seg inn i hvordan de fornermer, begriper og forbinder seg med ting omkring seg, så vet man mye om hvordan læringen skjer. Vi har heldigvis alle vært barn og kan gripe tilbake til egne erfaringer og

erindringer; bilder som kan bli nøkler til å forstå de barna vi arbeider med. Uten innlevelse i deres oppfattelse av verden, er sjansene små for at vi kan treffe dem "på riktig sted til riktig tid". Om man er lærer eller på andre måter har med barn å gjøre, blir man oppfordret til et stykke selverkjennelse samtidig som man må lytte intenst og med stor empati. Dette er ikke noe man mestrer en gang for alle og blir ferdig med. Det er en vei hvor man stadig har mer å lære, der hvert barn, hvert alderstrinn er en ny gåte. Derfor utgjør barnas utvikling en rød tråd gjennom kursene i gård-/skolesamarbeid.

#### **Individualisering i barnas utvikling**

Det er ikke lett i dag å skrive noe allmenngyldig om alderstrinnene. Derfor må jeg innrømme innledningsvis: i dag er barnas utvikling gjenstand for store forandringer og store variasjoner. Mens vi kan se hovedtendenser i en aldersgruppe, og kanskje huske at vi opplevde verden på en lignende måte da vi var barn, så er det likevel mye større avvik mellom de enkelte barn i dag. Noen pedagoger mener at modenhet blant elevene i en 4.klasse spenner fra 8 til 13 år. Dette er også i tråd med det vi vet om småbarn som sier "jag" til seg selv på et tidligere tidspunkt enn for en generasjon

siden, og at den fysiske/kroppslige pubertetsalderen også har blitt fremskyndet.

Samtidig finnes også det motsatte: barn som nekter å være med i akselereringen og som gjennomgår de enkelte utviklingstrinnene mye senere. Det er en av grunnene til at det blir vanskeligere og vanskeligere å føre en årgang som en klasse med bla. frontal undervisning, og forvente at alle interesserer seg for det samme eller er i stand til å gripe utfordringene som gis. Denne tiltagende individualisering gjør gården til førstehjelp for et voksende antall barn. Der vil det alltid finnes flere muligheter enn i klasserommet. Elevene vil kunne finne det som er viktig og nødvendig for dem.

### **Den praktiske betydning av alderstrinnsbetraktning**

Likevel vil vårt bilde av hvor barna står i deres utvikling påvirker hva vi setter på dagsorden som øker på gården. Bøndene må ta hensyn til dette i valg av arbeidsoppgaver og også i valg av hva de vil formidle til barna om gården og naturforvaltningen og hvordan de vil formidle det. For eksempel, når er paring eller slakting eller avl på dagsorden? Barna kommer til å oppleve slike ting meget annerledes på de forskjellige alderstrinn. For noe kan det være et spørsmål om å legge opp på en annen måte, mens innholdet går igjen på forskjellige alderstrinn. Men det er likevel avgjørende å være klar over hva man vil oppnå og velge innhold og metode i samsvar med målene.

Det er også viktig å ha gjort seg tanker om hvor mye "arbeid" man kan forvente av en aldersgruppe. Hvordan bonden skal håndheve reglene og være autoritet for elevene er også aspekter som må ta hensyn til elevenes alder. Alt dette understreker betydningen av å kunne sette seg inn i barnas ståsted og "avlese" hva som stemmer

overens for dem på dette tidspunktet i livet. I de følgende tre tekstene blir småskole alderen, mellomtrinnet og ungdomstrinnet drøftet som hjelp til både bonden og læreren i valg av opplegg på gården.



Foto: Linda Jolly

## 5 til 8 år - en tid for eventyr og undring

De minste barna er 5½ år når de begynner på skolen i dag. Enorme utviklingsskritt blir tatt i årene mellom 5 og 8/9. 5-åringene har ennå sterke innslag av å være småbarn, samtidig som "skolebarnet" blir mer og mer synlig. Kan man si noe generelt om denne alderen med en slik overgangskarakter? Det er en vanskelig oppgave i seg selv, og i tillegg har det sannsynligvis aldri vært større forandringer i barns miljø, i deres oppvekstvilkår, enn i de siste 20-30 årene. Å skille mellom det som hører til alderen og det som skyldes omgivelsen er ikke så lett. Vet vi hva det gjør med barn at de er mer inne enn ute før de begynner på skolen, at de er mer stillesittende og mindre i bevegelse, at de er "institusjonaliserte" i flere år før de begynner på skolen, at deres lek er svært mye organisert av voksne, at de er underholdt og utsatt for en kontinuerlig flom av bilder og lyder? Noe om hva dette betyr for barnas *helse* ble omtalt i kapittelet om motiver<sup>12</sup>. Hva det betyr for barnas opplevelse av verden og dermed hvordan vi presenterer lærestoffet, vil være fokuset vårt her.

I det følgende skal vi rette oppmerksomheten mot visse trekk og aspekter ved barnets ståsted mellom 5 og 8/9 år. Det er ikke meningen å si at slik er barn i en bestemt alder, men heller antyde en tendens som går igjen i aldersgruppen.

---

<sup>12</sup> I en undersøkelse blant erfarne barnehage- og småtrinns lærere i Tyskland (2004) ble spørsmålet stilt: Har du merket forandringer i barns utvikling i løpet av de siste 10 år. Blant de hyppigste svarene var: 1) Et tap når det gjelder evne til å etterligne, leke og bruke egen fantasi; 2) Koordinasjon, grov- og finmotorikk er svakere utviklet og forsinket; 3) større frekvens av trette, småsyke (vondt i magen, hodepine osv.) og bleke barn; 4) dårligere konsentrasjon og mer uro; 5) forsinket språkutvikling og 6) sosiale evner er mindre tilstede.

### Ett med verden

For barn i denne alderen er verden uten skillevegger. All ting er forbundet med hverandre, alt er mulig. Antropologene kaller det for en "magisk" bevissthet. Drømmer er like virkelige som virkeligheten. Barn kan bevege seg fritt mellom romskip og regnskog, mellom skattekammer i jordens indre og skyer på himmelen.

Det betyr også at de skiller lite mellom subjekt og objekt, mellom seg selv og andre. Man sier at barn i denne alderen er empatiske, at de er medfølende også i forhold til dyr. Men empatisk betyr å leve seg inn i andre, medfølende er å forsøke å kjenne den andres følelser. Barna er den andre, de kan ikke annet enn føle med. De kan ikke distansere seg, og de opplever verden omkring seg som en forlengelse av sin egen kropp. Derfor kan det være uutholdelig for dem å være i nærheten av noen som har smerte eller sykdom. *De* blir syke, *de* har vondt. En kollega som vokste opp på gård fortalte om når han i 7 års alderen var med på slakting. Han fikk fysisk vondt i kroppen og måtte løpe vekk.

### Verden er god

Barna møter også verden med en uforbeholden sympati. De er åpne og ukritiske til det de møter, være det seg søle eller gull. Derfor kan man forstå at inntrykk går dypt og blir formende. Barna har også en

klokkefast tro på at alt er god. Det onde har ennå ikke en plass i deres verden. Jeg husker en liten kar på 5 år som hørte at en ødelagt cello ble funnet oppe i skogen bak skolen. Ukevis arbeidet han med dette og hadde nesten daglig en ny historie om hvordan det kunne ha skjedd uten at noen ville noe vondt. Barn bruker nok mye kraft og fantasi for å få ting på plass i deres "hele" verden.

Dette er en utfordring for de voksne. Vi har avstand til tingene og bedømmer alt. Hvis vi maner barn i denne fasen av livet til å ha en kritisk holdning, er det som å jage dem ut av deres utviklingsmessige "paradis". Hadde de voksne heller forsøkt å kultivere en uforbeholden interesse overfor alle ting sammen med barna, ville barna føler en bekreftelse i deres omfavelse av verden. Det er tidsnok senere å felle dommer.

### **En besjelet verden**

I barnas verden har alt språk og følelser. Til og med fargeblyantene som jeg lekte med i barndommen hadde personlighet. Alt har kvaliteter som er beslektet med barnas eget sjeleliv. Eventyr krever da ingen "fantasi"; verden *er* en eventyrverden. Dyrene de møter snakker like selvfølgelig som dyrene i eventyrene. Men også trær og stein taler for barna. Noen benytter seg av barnas slektskap med dyr og planter i lek og læring hvor barn spiller ut de vesen som de opplever i naturen. Et litt forsiktig og engstelig barn, for eksempel, som velger seg tigreren som sitt "alter ego", kan finne frem til sider av seg selv som ellers ikke kommer frem.

Den dialogen som barn i tidlig alder utvikler med naturen er nok utslagsgivende for hvilket forhold de får til naturen senere.

Undersøkelser gjort i USA viser at de som har engasjert seg i miljøspørsmål er mennesker som tidlig ferdes mye i naturen.



Foto: Linda Jolly

### **Å bygge seg et "hjem"**

Det viktigste "arbeidet" for barn fra fødselen til skolemodenhet er å utforme og å lære seg å mestre sin egen kropp. De er innvevd i vekstprosesser som legger grunnlaget for både fysisk og psykisk

helse senere i livet. Ingenting er ferdig i det nyfødte barnet. Organer, skjelett, muskler og nervesystem må utvikles. Til og med tennene må skiftes ut og markerer dermed slutten på den tidlige barndommen. Livskreftene står i kroppsbyggingens tjeneste. Vi vet også at dette "arbeidet" har flere forutsetninger enn ernæring for at det skal kunne skje. Svikter omsorgen tidlig i barnas liv, blir veksten og utviklingen hemmet. Dressur av intellektet eller for tidlig ansvar i denne alderen kan også påvirke veksten og tære på de vitale kreftene.

Vi kan undre oss over den vilje og iver som barn besitter i deres erobring av kroppen. Fra de er gamle nok til å styre lemmenes bevegelser i en ønsket retning, øver de ethvert grep med utholdenhet og bestemthet. Timevis kan de helle vann over fra ett kar til et annet, balansere på en planke eller klatre på en vegg. Det er som en liten 5 åringen sa til meg en gang mens jeg ventet utålmodig ved barnehagen: "Men du skjønner Linda, det er bare morsomt hvis du gjør det mange ganger." Mange ganger, om igjen og om igjen. Øving er alvor, og motorisk mestring står høyt på barnas egen dagsorden også i de første årene på skolen.

Hvis vi ser barnas motoriske øvelser i et nevrologisk perspektiv, så blir betydning av fri lek og utendørsaktivitet enda tydeligere. Som nevnt i kapitlet, "Motiver", er motorikken - både evolusjonært sett og i forhold til hvert individs utvikling - en betingelse for modningen av nervesystemet. Frank Wilson, amerikansk nevrolog, anser hånden for å være en sentral kilde til individuell motorisk og kognitiv utvikling. "Hvis hånden og hjernen lærer seg en intim og harmonisk dialog, begynner noe å ta form som vi setter stort pris på: autonomi." Den finske hjerneforskeren, Matti Bergström,

skriver at språkutviklingen hos barn er fast knyttet til utviklingen av bevegelsesmønstre. Oliver Sacks, også en av verdens best kjente nevrologer og forfatter, sier det så sterk at mennesket modeller frem sitt eget nervesystem.

Man blir nesten fristet til å spille på et kjent ordtak og si, "veien blir til *hvis* man går". Derfor er alt som berører barn deres bevegelsestid og frie bevegelsesrom en fare for deres helse og utvikling.

### **Kultivering av sansene**

Sansene gir oss tilgang til verden, både den indre kroppslige verden og den ytre verden omkring oss. De formidler inntrykk som gir grunnlaget for erkjennelse og bedømmelse. Biografiske beretninger fra mennesker som mangler en eller flere sanser, for eksempel Helen Keller, understreker sansenes rolle som vinduer til verden. Vi vet også som voksne at sansene er lærenemme og ingen selvfølgelig størrelse uten at de taes i bruk. Det en musiker hører, hører ikke en bygningsarbeider. Det en maler ser, ser ikke en matematiker.

Hos de minste er sanseapparatet åpent og mottakelig som aldri senere i livet. Vi kan ane noe av barnas åpenhet når vi fornemmer for eksempel en lyd ved grensen mellom oppvåkning og søvn. I denne gråsonen har vi ikke begrepene automatisk parat. En lyd kan være en gåte som vi ikke kan "plassere". Det er vanskelig å si "det var bare..." og falle til ro. Vi lytter intenst, aktiv og konsentrert inntil vi faller til ro med løsningen. For barna er alt nytt og ukjent. Derfor må barn bade i et hav av sanseintrykk før "stranden", "hesten", fjellet" osv blir størrelser. Ved førstehånds erfaring blir begrepene mettet med en mangfoldig sansning som barna bærer med seg når de innvies i de abstrakte skrifttegnenes verden. Har

man brukt kongler og småstein som betaling i skogsbutikken, så har barna fått med seg et rikt erfaringsgrunnlag før matematikken blir rent tankearbeid.



Foto: Linda Jolly

Sansning er en aktivitet som heller ikke er isolert fra resten av kroppen. Eksperimenter med både dyr og mennesker viser for eksempel at synssansen utvikles best i bevegelse. Foran en skjerm kan ikke øyne "læres opp" til å oppfatte dybde og bevegelse slik som når vi hopper fra stein til stein.

Sanseinntrykk setter spor. Alle vet om lukter eller andre sanseopplevelser som bærer bilder fra barndommen. En slags "kroppslig" hukommelse fra ting vi har møtt tidlig setter seg i sinnet. Jeg kommer øyeblikkelig tilbake til min mors hage ved lukten av en sverdlilje. En venninne fortalte at hun hadde tatt i noe som minnet henne om låvebroen hjemme. Siden låven hadde blitt revet for lenge siden, måtte hun spørre eldre søsken for å få bekreftet det fingrene "visste". På tysk finnes et ordtak som sier, "Det hånden berører, fyller hjertet og det som fyller hjertet belyser sinnet (ånden)". Det gjelder selvfølgelig senere óg, men de yngste barna er nok de som blir sterkest berørt av sanseinntrykk.

Men sanseapparatets mottagelighet er et toegget sverd. Utsettes barna for for sterke inntrykk, så stenger de av, trekker seg inn i sitt skall og blir engstelig og anspente. Eller barn avreagerer og vi får det motsatte – rastløshet, hyperaktivitet, manglende konsentrasjonsevne, frustrasjon og hos noen, aggresjon. For å kunne benytte seg av den medfødte åpenheten og nysgjerrigheten finnes to forutsetninger: trygghet og tid til å dvele ved inntrykk. Bergstøm legger vekt på at barn får mulighet til å ferdes i et fruktbart miljø som for eksempel det naturen kan tilby. Urolige, overstimulerte barn får hvile og engstelige barn møter verden i sitt eget tempo når de er ute i naturen.

### Etterligning og forbilde

Hengitt til sanseinntrykk, blir verden suget opp av barna og agert ut igjen. De tar etter det de opplever. Det klassiske tilfellet i barnepsykologien om en jente som hinket ble fortalte av psykologen Erik Eriksen. Årsaken forble et mysterium inntil faren, en krigsveteran med skadet bein, kom med jenten til legen. Vi kan nok

ofte oppleve mer trivielle små oppvekkere når vi ser barn ta etter oss i mange ubevisste gester. De tar alt opp i seg uten filter og aper etter uten forbehold. Men etteraping er ikke bare læring for denne alderen, men også bearbeidelse. Krigslek, for eksempel, som er ikke alltid er like populær i barnehagene, er en fordøyelsesprosess for barn når bilder fra krigen invaderer barnesinnet.

Det er viktig å finne aktiviteter og miljøer som gir næring til barns etterligningsevne. Å bake brød, å vaske gulv og å tenne opp i peisen går rett inn i barns lek, mens det er flere og flere automatiserte funksjoner i hjemmet som ikke oppfordrer til etterligningslek.

### **Rytme**

Rytmer og rytmiske rutiner er også viktig for denne aldersgruppen. De blir tiltalt av rytme i språk, i sang og i rytmiske leker. Barna tar opp rytmene i kroppen, om det er musikk eller snekkerens banking utenfor vinduet. Rutiner er rytmiske hendelser – forutsigbare, trygge og kjente. I fortellerstunden skal det helst være samme historie som sist. "Forandringer fryder" gjelder ikke for denne aldersgruppen. Det er både trygghet og mestring i å gjøre ting om igjen og de frydes over å møte det kjente én gang til.

I gjentakelse er også grunnlaget for vaner gitt. Gode arbeidsvaner i praktiske oppgaver kan også smitte over på arbeidsvaner i mindre konkret og håndfaste oppgaver på skolen.

### **Fantasi og lek**

Lek er arbeid for barna; alvorlig, krevende og utfordrende. De skiller ikke mellom lek og arbeid slik som de voksne gjør. De leker

arbeid og arbeider med lek. Derfor skal man ikke forvente eller kreve at barna "blir ved saken". De kan være med i de voksnes arbeid for så i neste øyeblikk være opptatt av en flue på vinduet eller en stein i bekken. Den gode leken er ofte kaotisk, i hvert fall for de voksnes ordensblikk. Men de beste lekesituasjonene dukker ofte opp hvor noe er blitt liggende – grener, løv, paller, planker osv. Av "rester" fra de voksnes alvorlige arbeid kan mange gode leker bli til, hvis bare vi ikke rydder.

Fantasien utvikles også best hvor det er "ingen ting", hvor barna selv finner på og oppdager en båt i en barkebit eller et fly i et blad. Jo mindre ferdige leker, desto større er opplevelsen av å være selvforsynt, og være kilden til leken. Dermed er ikke lek bare lek, men en skapende kraft. For at kraften skal kunne utfolde seg kreves det ro og rom.

De voksne må selv mobilisere fantasi og frodige bilder for å snakke barnas språk. Oppdrageren er barn av sin tid, den naturvitenskapelige tidsalder, men et vitenskaplig, abstrakt språk taler ikke til barnesinnet. Det er avgjørende at vi "stiger opp" til barnets nivå og gir dem næring for fantasien når vi formidler noe om verden.



Foto: Linda Jolly

### **Undring**

Barn undrer seg. De undrer seg over det meste i motsetning til de fleste voksne som enten har en forklaring eller tar ting for gitt. Men å undre seg er inngangsporten til kunnskap (i utkastet til den nye læreplan legges vekt på undring som et utgangspunkt for

forskning). Intet sted undrer barn seg mer enn i naturen. Barns undring i møte med naturen er ofte et problem for de voksne. "Hvor kommer bekken fra? ... hvorfor brummer humlen? ... hva er det for noe?" Det er uendelig mange spørsmål. Rachel Carson skrev: "Hvis barnets iboende evne til undring skal kunne forbli levende, trenger det minst en voksen å dele denne evnen med som sammen med barnet kan oppleve gleden, overraskelsene og underet."

Barnas undring og beundring overfor naturen har en nesten hellig stemning. Det er mer enn nysgjerrighet som lever i spørsmålene deres. En voksen som ledsager barna i naturen kan oppleve en hengivelse og ærefrykt hos barna som har tilnærmet religiøs karakter. Vi kan styrke dette ved å være med barna i undringen å la forklaringene få en underordnet plass. Til spørsmålet, "hvordan kan jeg formidle noe om naturen til mitt barn når jeg ikke kan skille fuglene fra hverandre?" svarer Rachel Carson, "jeg er overbevist at det er ikke halvparten så viktig å vite, som å føle. Hvis fakta er frø til senere innsikt og forståelse, så er følelser og sanseinntrykk moder jord som frøene trenger for å spire. Småbarnsårene er tiden hvor jorden forberedes. Hvis følelsene først blir vekket, sans for skjønnhet, spenning over nytt og ukjent, sympati, medfølelse, beundring og kjærlighet, - så forlanger vi også viten og kunnskap om tingene. Er dette oppnådd, så er det også varig."

### **Hva kan gården gi den alderen?**

Det som kjennetegner barn i alderen 5 til 8 (9) år er en grenseløs åpenhet og forbundenhet med verden omkring dem. Til de inntrykkene som møter dem bringer de fantasi og innlevelse - de innlemmer verden i seg og den blir en formende kraft i dem. Hva

kan gården gi barn i denne alderen? Gården tilbyr et møte med naturen i en ramme hvor mennesket spiller en avgjørende rolle som forvalter. Barn som opplever bondens omsorgsfulle berøring av dyrene får en bekreftelse på at verden er god. Bonderollen gir uendelig muligheter for lek, fantasi og etterligning. Barna møter naturens rytmer – dyrenes rytmer, årstidsrytmer og døgnrytmer på gården. Sansene får mangfoldig pleie og de motoriske ferdighetene blir øvet i møte med redskaper, terreng og oppgaver. Sammenhengene blir synlige og det er enda masse å undre seg over.

En barnelege beskrev dagens barn i de første skoleårene som "varme i hodet og kalde i lemmene". Vi har ordtaket om å holde hodet kaldt og vet at varme føtter og hender er et tegn på sunne, friske barn. I møte med vår elektroniske, motoriserte og mediefikserte hverdag, savner barn mye av det som er grunnlaget for deres helse og læring. Regelmessige økter på en gård kan være med på å skape en balanse og likevekt i barnas verden som de sårt trenger.

Læring er i denne alder ikke først og fremst fakta eller ferdigheter, men et erfaringsgrunnlag i sanseopplevelser. I formidling til elevene kan det være mest virksomt å kle opplysninger i bilder. Hvis de voksne kan "avlytte" et dyr eller en plante i naturen, gjerne i forhold til andre organismer, og omsette iakttakelsene i fantasifulle bilder som barna forstår, så kan de engasjere hele barnet. Bildene barna tar til seg kan bli den grobunnen for vedvarende interesse som Rachel Carson taler om. Dette er ikke lett for voksne mennesker. Det krever at de selv går aktivt inn i observeringen av naturhendelsen og så forteller på en "sann" måte. Man skal gi naturen en stemme, forsøke å finne og frigjøre naturens

egen fortelling. Tar vi utfordringen, får vi minst like mye glede som barna.

## **Mellom 9 og 12 år - vitebegjærlige oppdagelsesreisende**

Mens vi som voksne har relativt lett for å huske vår egen ungdomstid, både på godt og vondt, er det ikke så lett for alle å huske hvordan det var å være mellom 9 og 12 år. Det alle foreldre og barnetrinns lærere vet er at mye skjer i disse årene. På en måte er det håpløst å forsøke å beskrive barn mellom 9 og 12 som en gruppe. Likevel finnes en del fellestrekk som skiller dem fra ungdom og fra barna på småtrinnet og forskolealderen. Følgende er et forsøk å skildre noe av det vesentlig som betegner barna på mellomtrinnet.

### **Fra etterligning til refleksjon**

Alle som har arbeidet med barnehagebarn eller barn i de første 2-3 skoleår, vet om barnas grenseløse hengivenhet og åpenhet overfor "deres" voksne. Man kan bli litt skremt iblant av å oppleve hvordan ens eget språk (og språkfeil) og geberder blir tatt opp av barna i en selvfølgelig etterligning. En gammel lærer fortalte den samme historien med arm og håndbevegelser: alle barna gjorde bevegelsene sammen med ham når han tok frem fortellingen om det lille huset i den store skogen. Årene går. Gradvis skjer det en stor forandring, og så står barna der og ser på læreren mens han gjør bevegelsene. Etterligningen klinger ut og refleksjon, en ny indre instans, vokser frem. Evnen til å distansere seg og å bedømme begynner å ta form.

Jeg har alltid opplevd dette som litt vemodig og jeg tror ikke at jeg er alene om det. De første 2-3 år på skolen kommer de løpende når de ser hagebruksfrøken og kaster seg i armene mine. "Når kan vi

ha time igjen? Når kommer tulipanene? Kan vi ikke gå ut i dag?" osv. Men i løpet av 4. klasse er det en merkelig forandring i holdningen deres. De tar mer avstand, de ser på en med et kritisk blikk, de vil ikke være med på alt, kanskje vil de vite hvorfor og hvor lenge før vi går i gang.

### **Avskjed og lengsel**

Hvis det er vemodig for de voksne, så kan det være en enda sterkere følelse hos barna av at de savner noe, at de holder på å miste noe. Slik som gutten i Skottland sa "I'm at home, but I am homesick". Fantasiens rike hvor de har kunnet bevege seg uhemmet, blekner og de kan føle seg avkledd, nakne. Hermann Hesse skrev at han plutselig mistet en rikdom av muligheter i denne alderen. Verden ble "trangere" - og ble til slutt til "realitet". "Jeg var ikke prins og konge i mulighetenes rike, jeg satt på en benk og lærte gresk." Verden mistet fortryllesen. Karl Jaspers, den store tyske filosofen i forrige århundre beskrev dette som en "har-levd-følelse", med en sterk lengsel tilbake.

### **Fra en-het til subjekt**

Hva er det som er skjedd? Små barn er en del av verden omkring seg. De skiller ikke mellom "det-der-ute" og seg selv. Alt er besjelet, alt har språk og intensjon. "Det var den dumme stolen som gjorde at jeg snublet". Nå har subjekt/objekt skillet kommet inn i deres liv og det selvfølgelig blir nå tvilsomt. Familie, søsken, venner, vaner; alle tings verdi oppleves annerledes, ikke minst opplevelsen av seg selv. Christy Brown, den irske forfatteren med cerebral parese som bare kunne bevege sin venstre fot (som han

skrev bøker med!), forteller hvordan han ble dratt rundt i en vogn av søsknene og var med på alt de foretok seg inntil omkring 10 års alderen. Da så han plutselig seg selv og sin egen håpløse situasjon. Det er forferdelig og vidunderlig samtidig å oppleve seg selv som atskilt og unik.

Det å skille seg fra det som var en selvfølgelig identitet i tidligere barndom, innebærer også et nytt perspektiv. Barna opplever å ha en egen fortid og en fremtid som skiller seg fra alle andre sine. Bruno Walter, den store dirigenten, fortalte hvordan han plutselig sto alene i skolegården og ble grepet sterkt følelsesmessig av erkjennelsen, "jeg er et jeg, jeg har en sjel og jeg har noe jeg skal gjøre i livet."

I et intervju i tidsskriftet "Cognito" ga Håvard Rem et bilde på en sterk opplevelse av fremmedgjøring og egen vei i livet. Han vokste opp i et strengt kristelig miljø og husker å ha hørt de voksne snakke om at "antikrist" allerede var født. Det er meg de snakker om, tenkte han, og ble klar over sitt eget ståsted utenfor den kretsen han levde i. Han var ikke mer enn 8 år gammel. Han sier: "Jeg tror at det var en måte å oppleve at jeg ikke hørte hjemme i det miljøet på. Det var en følelse av at jeg skulle skilles fra min familie, og de nærmeste. Men det var heller ingen entydig negativ opplevelse. Det var også en slags styrke der. – Jeg er meg! Uansett hva jeg mister, jeg er meg!"

### Ut av paradiset

Verden har mistet kontinuiteten. Barna spør hvor langt ut verden går, hvor høyt himmelen er osv. – spørsmål som har å gjøre med avgrensning og evighet. Bl.a. kommer de til en annen opplevelse av døden. Nå er det en sterk erkjennelse av at den avdøde aldri kommer tilbake. Å oppleve dødsfall i den nærmeste kretsen kan føre til langvarig melankoli, kanskje også angst. Her, i denne tiden mellom 9-12, er det at anlegg til psykiske sykdommer som depresjon og tvangsnevroser viser seg. Skoletaperne blir også synlige i 4.-6. klasse og skolevegring kan melde seg som et problem.



Foto: Kjertil Aarbakke

Denne aldersgruppen har fått relativt lite oppmerksomhet blant antropologer og psykologer. Erik Erikson, den store psykologen, kalte denne alderen for "vindstille før pubertetens storm". I disse biografiske vitnesbyrd og i vår egen biografi ser vi likevel at dette er et vendepunkt som kan bære preg av krise.

### **Refleksjon**

Mens fantasiens verden snevres inn for barna, åpnes det også et nytt rom. Det kan betegnes som refleksjonens eller tankens indre rom. Nå agerer de ikke så umiddelbart ut fra inntrykk som før. Det opplevde skyter ikke ut i lemmenes bevegelser med en gang. Spontaniteten viker plass for betraktning. Barna danner egne bilder eller forestillinger og reflekterer før de styrter ut i handling. De kan handle mer overveid og viljesstyrt. Egne erfaringer danner sterkere motiver for adferden. Samtidig trekker de seg noe tilbake og sier ikke lenger alt som faller dem inn. Det indre rommet kan bli et skjulested.

### **Den egentlige læringsalderen**

I det nye "rommet" er barna nå modne for å forstå abstraksjoner, dvs. generaliserte begreper som ikke oppstår direkte gjennom sansningen, men gjennom evnen til å belyse flere inntrykk med tankens kraft. Det er kanskje grunnen til at mange lærere opplever denne tiden som den "gyllne" læringsalderen. Barna er nysgjerrige og vitebegjærlige, og de vil finne ut av hvordan ting virkelige er. De anlegger samlinger av alt fra frimerker til brukte fyrverkerideler. De er flinke til å huske og får ofte en ny klarhet i deres syn på verden. Opplevelser i denne tiden kan bli som gjødsel for hele livet – en veiviser inn i fremtiden.

Noe vi også kan legge merke til: behovet for å finne ut selv, prøve selv, være aktiv med i læringen. Klasseroms læring har ofte hatt et passivt preg. Gleden over å oppdage og å utforske noe får dårlige vekstvilkår. Det er utrolig hva de kan lære og hvor lidenskapelig interesserte de er hvis "læringsrommet" legges til rette for det. Ikke fakta, men tilgang til egen erfaring og innblikk i sammenhengene er nøkkelen til læring. (En av de meget få hendelsene jeg husker fra barneskolen var den dagen vi ble bedt om å ta med et glass fløte hjemmefra. Vi ristet fløten inntil den ble til smør. En åpenbaring! Et mirakel! Jeg ville gjøre det om og om igjen hjemme, og hadde det vært opp til meg, skulle familien aldri kjøpt smør i butikken igjen.)

### **Fra etterligning til valgte forbilder**

I stedet for den grenseløse hengivenheten som farget småbarnsårene, søker barn mellom 9-12 etter forbilder som kan bli deres naturlige autoriteter. Det kan være en lærer, en nabo, noen i familien, men det de har til felles er at de mestrer noe. Oliver Sacks forteller i sin selvbiografi, "Uncle Tungstrom", om besøk hos denne onkelens som eide en fabrikk. Mye mer interessant enn fabrikkens var onkelens eget laboratorium og hans lidenskap for eksperimentering. Slik ville lille Oliver på 10 år også forske. Han fikk hjelp til å innrette sitt eget laboratorium hjemme hvor livets gåter kunne granskes.

### **Følelsesmettet opplevelse av verden**

Barna utvikler også sjelelig et sterkt indre liv i denne alderen. Det som beveger seg følelsesmessig i deres indre kan være like viktig som de ytre hendelsene. De har en stor evne til omsorg, beveger seg ofte i flokk og knytter tette bånd til vennene. Inntrykkene fra verden har også en sterk følelseskomponent. De er åpne for fargens

språk, opplevelser av det vakre i naturen, og kan lett engasjeres i musikk og resitasjon. Kunstneriske fag bidrar til å opparbeide et vokabular for kvaliteter som berører følelseslivet. Vi trenger bare å tenke på hva som gjør oss glade når vi er ute i naturen: vakre høstfarger eller mettete nyanser av grønn, fuglesang og knitring i tørr snø. Det er sanseintrykk som setter følelser i sving. Når man rendyrker sansekvaliteter i kunstneriske øvelser – farger i maling, former i tegning og skulptur, toner i musikk, bevegelser i dans, osv. blir inntrykkene sterkere og mer nyanserte. Det finnes forskning som viser at all læring blir positivt påvirket når barna i den alderen får for eksempel en time musikk hver dag.

Men også naturfag kan gi skjønnhets opplevelser. O. Sacks ser tilbake på denne alderen i sin egen biografi som en tid han kaller "kjemiens gyllne år" og betegner den som en fase av ro, orden og skjønnhet.

### **Oppsummering**

Kan man gi et kort og klart bilde av denne alderen for å se hvilke farer som lurar og hvilke krav som stilles til de voksne som står omkring? Barn gjennomgår et avgjørende vendepunkt, de tar et stort skritt vekk fra alt selvfølgelig, inn i tvil og fremmedgjøring. Den nyvunne avstanden gir dem mulighet til refleksjon og valg, samtidig som de må finne en balanse mellom å betrakte, reflektere og å handle og lære å forbinde disse motsatte evnene. Det er et sterkt uutalt behov for å forstå sammenhenger, spesielt hvordan de er "beslektet" med det de møter. De begynner å bygge opp sitt eget selv bilde og tar opp inntrykk og impulser som kan bli avgjørende for deres senere liv. Uante muligheter for læring åpner seg. De er lidenskaplige samlere, forskere, oppdagere.

### **De voksnes rolle**

Hvordan kan vi hjelpe dem videre, støtte deres nysgjerrighet og gi dem tiltro til deres egne evner? Det første må være å minne på at de voksne må tre forsiktig, vise takt, tilbakeholdenhet, tillit og respekt for barnas spire av selvstendighet. Det er også lett for noen barn å trekke seg langt tilbake i tankens nyåpnet rom. Spesielt hvis barna møter en mengde av usammenhengende fakta uten forbindelse med deres opplevelser, er det stor fare for at de mister interessen for verden der ute. Lærere og veiledere må hjelpe dem å bygge en bro fra seg selv til verden, fra egne erfaringer til begreper og lovmessigheter. Det som skaper følelsemessig engasjement, antenner også interesse og tankevirksomhet. Det blir ikke en byrde av irrelevante fakta, men forestillinger som preger seg dyp inn i hukommelsen. Deres iakttagelser av fenomener og sanseintrykk må knyttes sammen til fyldige bilder og til begreper som blir innlysende og som kan "vokse" sammen med dem. En slik "fenomenologisk" innfallsvinkel kan hindre dem i å søke vekk fra en hverdag av kalde fakta og abstraksjoner og tilbake til tidligere barndoms magi; nå gjennom videospill, rus og narkotika.

### **Gården som læringsrom**

Det er vanskelig å forestille seg noe sted hvor opplevelsen av sammenheng blir sterkere enn på en gård. Om det gjelder hvor maten kommer fra, hvordan matjord blir til, hvilket forhold som finnes mellom planter og dyr, eller dyr og menneske, er gården et uovertruffent verksted og en åpen bok. Det vanskelige er å finne fag som ikke lar seg knytte direkte til livet på gården.

I en alder hvor evner utvikles svært ulikt og i forskjellige retninger, er det praktiske arbeidet på gården et avgjørende pedagogisk

redskap for oss som arbeider med barna. Slik som i alt håndverk: tenkning og handling må tas i bruk vekselvis hvis en praktisk oppgave skal lykkes. Her må de øve forestillingsevnen under planleggingen av oppgaver, justere ideene i møte med materien, øve utholdenhet og evne til å bedømme handlinger i forhold til mål. Den som bygger luftslott merker at arbeidet ikke går fremover, den som styrter ut i uoverveide handlinger må kanskje begynne om igjen mange ganger.

Vår erfaring så langt viser at det tar kort tid før de fleste barn føler ansvar og tilhørighet på gården. Her kan de sette spor etter seg.

Det de gjør blir sett og satt pris på. Det hjelper i deres oppbygging av identitet. Her handler det ikke om å øve seg for noe som kommer langt senere i livet, men om livet selv. Som en liten gutt i en 5. klasse sa etter 3 gårdsdager ved et av kursprosjektene i Trøndelag: "Vi kan ikke ha sommerferie nå! Hva skal gården gjøre uten oss?"



Fotos: Anne Grutle

## Ungdomstrinnet - Har noen bruk for meg?

Siden 1980 har jeg hatt anledning til å bringe ungdom i "den verste alderen", hovedsakelig 14-15 åringer, i kontakt med gårdsarbeid. Klasser i siste år på ungdomsskolen har reist til en gård som har de viktigste forutsetningene: 1) et mangfold av produksjoner slik som pleies i det økologiske landbruket 2) muligheten til å sysselsette over 30 ungdommer i arbeid på gården 3) tilstrekkelig romløsninger for undervisning, bespisning og overnatting. Elevene har bodd og arbeidet på gården i to fulle uker.

Her vil jeg forsøke å gi et bilde av innholdet og strukturen i opplegget både i forhold til skoletimene og tiden på gården. Deretter skriver jeg om erfaringer som jeg har gjort gjennom mer enn 20 år med vanlige pubertets ungdommer i arbeid på en gård. Men, aller først vil jeg se på selve aldersgruppen for å få et innblikk i deres ståsted.

### "Midlertidig stengt pga. ombygging"

Slik karakteriserte en kollega pubertetsalderen. Han foreslo at man hengte et skilt rundt halsen på dem hvor dette sto skrevet. Et noe radikalt og selvfølgelig ikke alvorlig ment forslag, men kanskje betegnende for hva de voksne opplever i forhold til pubertale ungdommer. Hva er egentlig "pubertetsalder"? Er det mulig å spikre fast et årstall for når puberteten begynner og når den avsluttes? De fleste har erfaring med egne barn, med sin egen ungdomstid og i møte med ungdom i omgangskretsen. De vet at det er ikke lett å gi nøyaktige årstall for puberteten i dag. Den opprinnelige betegnelsen kommer fra et latinsk ord som betyr

"kjønnsmoden, hårvekst". Tidligere når barn begynte i arbeidslivet ved 13/14 års alderen var puberteten den bråe overgangen til et voksent liv. Konfirmasjonen, slik som mange innvielsesriter i andre samfunn enda i dag, feiret dette øyeblikket, og det var ikke snakk om en tenåringstid. Begrepet tenåring (fra engelske "teenager") kom til i forrige århundre og ble definert både ut fra årstall og fra en ny situasjon. Tenåringer var ikke barn, men de var heller ikke voksne, de var kanskje kjønnsmoden, men på ingen måte selvstendige eller ansvarlige for sine egne liv.



Foto: Sidsel Sandberg

I dag når vi ser på elevene i barneskolen, kan vi finne ytre tegn til pubertal adferd helt ned til skolestart. Påvirket av reklameverden og moter, blir små jenter kledd "sexy" og innbilt at alle må ha

kjæreste. På den andre enden av puberteten opplever og leser vi om "pubertal" adferd hos mennesker som forlenget har passert 20 års alderen. Som lærer kan man iakttå en rik variasjon av modningsprosesser i løpet av ungdomsskole og videregående. Ut i fra egen erfaring og felles arbeid på kurs, vil jeg gjerne forsøke å beskrive noen kjennetegn til denne "overgangs" alderen med alle mulige forbehold for de individuelle variasjonene som finnes.

### **Pubertetens fysiske/kroppslige trekk**

Jeg vil begynne med en opplevelse fra et venteværelse i Tyskland for mange år siden. Vi satt kanskje 15 voksne tett på stoler plassert rundt veggene i et lite rom. Stillheten hersket, alle befant seg i sin egen verden. Døren åpnet seg og en mor kom inn med en toåring på armen. Toåringen hadde verken sans for stillhet eller for de private grensene rundt hver og en og snart var det samtale og latter mellom oss ventende i rommet. Etter at mor og barn forsvant, kom en ungdom inn døren – uren hud, knall rød av forlegenhet allerede ved inngangen, klær som hang og slang. Og hva skjedde? Vi voksne så ned, vi og. Samtalen stilnet, og jeg hadde følelsen av at alle ble pinlig berørt.

Det er mye med ungdom i denne alderen som ikke "stemmer". De skyter i været, får forholdsvis lange lemmer og hendene og føttene vokser enormt. Proporsjonene synes å være i ulage en stund. Noen får en dårlig holdning, de henger mer enn de står og virker ofte tunge og trege. Det er, som alle foreldre kan bekrefte, ikke lett å få en tenåring opp fra stolen når noe skal gjøres.

Tenåringer er litt keitete i bevegelsene, klumsete, og har ikke helt kontroll. De har lett for å snuble over sine egne føtter, og har ikke helt styring over alle deler av kroppen til en hver tid. Særlig gutter har vanskelig for å bedømme sine egne krefter og man ser tydelige tegn til slitasje i klasserommene hvor pubertetsungdommer oppholder seg. Vaktmesteren vet altfor godt om skapdører på skjeve og ødelagte stoler.

Kjønnsmodningens ytre tegn er ungdommene svært oppmerksom på uten at det blir et åpent samtaleemne. Deler av kroppen vokser, de får hår på nye steder, kroppslukten blir påtagelig og drifter gjør seg gjeldende. Guttestemmene er ofte årsak til morsomme hendelser i klasserommet og noen blir ganske stille så lenge de er usikre på hvilken lyd som kommer frem når de åpner munnen. Uren hud er og en årsak til fortvilelse og forargelse. Baderommene hjemme beleires i timevis og speilet får en ny betydning i de unges liv. Uten å gå inn på de sykdomsproblemene som vi kjenner til i dag når det gjelder spising og kroppsvekt, kan vi si at jenter som oftest vil ta av, mens gutter gjerne vil legge på seg. Det er generelt mye å undre seg over med kroppen og mye som ønskes annerledes.

### **Følelseslivet**

Følelseslivet henger selvfølgelig sammen med det som foregår på det fysiske, for ikke å si, hormonelle, plan. Her er det også store forandringer og det er ikke vanskelig å forstå at mange ungdommer er tiltrukket berg-og-dal-banen når man kjenner til svingningene i deres følelsesliv. Det er bare på utsiden at ungdom kan vise likheter med en musling. De er ofte redde for å åpne seg, for å eksponere seg. Utad mutt, men inni svært følsomme og sarte, de

blir lett såret og er ofte eksplosive i temperamentet. Som et uvær kommer voldsomme følelsesstormer, ikke sjelden fulgt av tung melankoli, kanskje depresjon. Forelskelse kan være gjenstand for slike stormer, men også foreldrenes standpunkter og skolens krav. Det går verst utover de nærmeste, noe som er viktig å huske som lærer.



Foto: Linda Jolly

Foreldre er blitt avleggs, de er diskvalifisert fra å mene noe om ungdommenes liv. Eller som en kollega sa det "det er pinlig å ha foreldre i denne alderen". I stedet for er det sidemannen - eller kvinnen – som gjelder. De vil ikke høre snakk om barndommen og

har ofte påfallende lite til overs for litt yngre barn. Det er for nært å bli minnet om der man var for kort tid siden.

Utstøtt fra de medfødte konstellasjonene, leter de etter aksept og en ny tilhørighet hos jevnaldrende. Klær og symboler slik som merkevarer, er en del av letningen etter en ny identitet. Gjenger, klikker og kjærester formilder ensomheten som mange pubertetsungdommer sliter med. Det er et nytt følelseslandskap – fremmedgjort overfor kroppen, overfor familien, og overfor seg selv er de nødt å skape sin egen identitet. I artikkelen "Unge læring, identitet og selvorientering" skriver Knud Illeris at ungdommene "skal konstruere seg selv". Videre påpeker han at det gamle spørsmål om "hva skal du bli når du bli stor?" har antatt grenseløse dimensjoner. Det er i dag mer et spørsmål om "hvem kan jeg bli". I en slik situasjon er det mange som mister følelsen av å ha styring over sitt liv. Selvmordstatistikken er uhyggelig høy og økende.

### Tenkningens kraft

Midt i et hav av ustyrelige vekstprosesser, drifter og nye følelser er det noe i ungdommenes liv som lyser som et fyrtårn om natten: en nyoppdaget dømmekraft. Illeris beskriver dette: "... at der i puberteten sker en fysiologisk modning i centralnervesystemet som muliggjør en ny form for abstrakt og stringent tenkning og læring..". Med deres nyervervet kognitive kapasitet er ungdommene skarpe, kritiske, kverulerende og provoserende. Gjennom nådeløs argumentasjon kan de rive ned tankebygninger som de finner i de voksnes "ferdige" verden. Det nytter ikke å forsøke å vinne en diskusjon med ungdom som setter inn de nyervervede intellektuelle kreftene sine. De har en trang til å

gjennomskue verden tankemessig og forstå årsaker og sammenhenger i et krystallklart lys. De vil vite om de voksne lever i samsvar med det de "preker". Jeg som biologilærer må ikke komme kjørende med en bil når vi har snakket om luftforurensning. Det holder ikke.

Det samme nådeløst kritiske blick bruker ungdommene også på seg selv. Spørsmål som: "Hvem er jeg, er det plass for meg i denne verden, kan jeg bidra med noe som har betydning?" beveger de fleste uttalt eller direkte. Det er ikke vanskelig å forstå at de søker forbilder, helter og idealer. Kommer man med råd og belæring, blir man avvist. Likevel søker de nærhet til livserfaring og ønsker en utveksling av tanker mellom likeverdige. Som Illeris skriver, "de unge vil ikke kun overbevises, de vil begeistres". De etterspør det personlige engasjement, voksne som brenner for det de vil. Vi har kanskje lett for å glemme at bak hanekammer og sigarettneiper er det ofte en dyp skuffelse over den verden de voksne har skapt og en like dyp lengsel etter å skape noe nytt. Idealisme hører ungdomstiden til. Hvis de ikke får slippe til i prosjekter preget av handlingskraft, kan de lett snu og la driftene få fritt spill. Engasjerte voksne må tåle mye kritikk i arbeid med ungdommene, men belønningen er å stå skulder ved skulder med neste generasjon og forsøke å tenke nytt.

### **Økologi og jordbruk som tema for ungdomsskoleelever**

Med ungdommenes interesse for å gjennomskue verden og deres kritiske blick på verden omkring dem er jordbruk og økologi et tema som kan engasjere. Når vi i tillegg kan koble fordypningen i miljøproblemer omkring jordbruk med naturopplevelser og

arbeid på en gård, har vi muligheter til å skape en motvekt til de mange katastrofemeldingene som ungdom er utsatt for. Utfordringen er å få frem også menneskets positive samarbeid med naturen som ligger til grunn for jordbruk.

Vi begynner i klasserommet med en samtale om det elevene vet om problemer i landbruket. Dyrehold er et tema for mange. Diskusjonene i de første undervisningsøktene dreier seg om bruk av sprøytemidler, forurensning av vann, matvareprisene, flukten fra landbruket og konsekvensene for landskapet, genmanipulerte matvarer og problemet med overskudd i vestlige land og sult/underernæring i mange uland. Elevene får velge seg, enten alene eller i mindre grupper, et problemområde for å holde et innlegg for klassen under oppholdet på gården.

### *Innholdet i kunnskapsdelen av prosjektet*

I klasseromsundervisning blir momenter fra utvikling av vestens jordbruk skildret for elevene:

- levesett før jordbruket begynte
- jordbrukets begynnelse i Mesopotamia
- kulturplanter og husdyr gjennom menneskets arbeid med foredling og avl
- jordbruk som forutsetning for sivilisasjon
- jordbruk i de antikke sivilisasjonene
- begynnelse av jordbruk i Norge
- svedjebruk
- kulturlandskapet
- selvforsynings jordbruk i middelalderen
- potetens inntog

- jordbruk etter den industrielle revolusjonen
- kunstgjødsel.
- konvensjonelt jordbruk
- økologisk jordbruk
- bruk av kraft i begge driftsformer
- bruk av ressurser i kjøttproduksjon
- koloniøkonomi i uland
- multinasjonale selskaper og tilgjengelighet av mat

### Arbeidsdagen på gården

Til tross for en temmelig omfattende gjennomgang av jordbrukets utvikling og stilling i verden i dag med hensyn til de økologiske forholdene, blir hovedvekten lagt på det praktiske arbeidet på gården. I arbeid med gårdens daglige drift, får elevene en konkret opplevelse av induktiv læring, dvs. læring fra praktisk arbeid uten først å få et teoretisk overbygg. Dette er i tråd med opplegg i yrkesfaglige skoler (beskrevet i Hiim og Hippe). Arbeidsoppgavene bærer også preg av det som betegnes som helhetlig pedagogikk. Elevene får muligheten å leve seg inn i et problem og prøve ut løsninger i praksis. Arbeidet har en innlysende mening som en del av gårdens drift og er dermed realistisk. Mange oppgaver kan gjøres med en stor grad av selvstendighet. Når elevene arbeider sammen med medarbeidere fra gården, får arbeidet preg av den gamle lærling/mester tradisjon.

Elevenes arbeidsdag begynner tidlig om morgenen, noen går i fjøset, andre lager frokost og vekker. De elevene som ikke har fjøstjeneste arbeider fra 09:00 til 12.30, alle spiser middag og samles til korsang og påfølgende skoletime. Deretter er det en ny økt med praktisk arbeid på gården frem til kl.18:00. Etter kveldsmaten er det

også en fast time for lekser og skriving av loggbok. Loggbøkene inneholder beskrivelser av været og hva de har gjort av praktisk arbeid, hvordan og hvorfor arbeidet ble gjort. Her får elevene øvelse med å beskrive en arbeidsprosess. De har ansvar for å finne ut hvorfor arbeidet skulle gjøres og hva det kan bety for gårdens liv. Iakttakelse av været er relatert til hva slags arbeid som har foregått og det som en bonde må vite for å prioritere noen oppgaver frem for andre.



Foto: Linda Jolly

Elevene arbeider vanligvis i grupper på 5-6 personer med en arbeidsleder fra gården eller en litt eldre ungdom fra skolen. Elever fra videregående trinn går foran med et godt bilde og klarer å anspore de yngre elevene til en begeistrende arbeidsinnsats. Sosialt sett er det også av stor betydning at de eldre elevene virker som "fadder" for 10. klassingene. I tillegg får noen av de eldste elevene en erfaring med læreryrket som ofte gir mersmak.

En del av den sosiale økologien på turen er de kunstneriske øvelsene enten med korsang eller med et skuespill som kan brukes som avskjedsgave til gårdens medarbeidere. Praktisk gårdsarbeid, tankemessige gjennomlysning av dagens jordbruksmetoder i forhold til naturen og felles øvelser på et kunstnerisk felt, gjør jordbruksturene til en opplevelse som de fleste elever har stort utbytte av.

### *Pedagogiske motiver og refleksjoner*

Kan arbeid med jordbruk være et mulig svar på utfordringene som pubertetsalderen byr på? Ut fra mange års opplevelser med elevene på jordbrukspraksis, er min erfaring at arbeid på en gård kan imøtekomme mange av elevenes uutalte spørsmål og behov. Ungdommene vet det ikke selv på forhånd. Hvis de ikke har hatt kontakt med jordbruksmiljøet før, er det få som kommer på gården med en tro på at det er spennende eller gøy. De stiller ofte med Mp3-spiller og tyggis i åkeren og blir eksperter på å improvisere sittekonstruksjoner for alle slags oppgaver. De vet heller ikke om noe „interessant“ ved jordbruk før temaet er bearbeidet fra flere sider. Hva er det da som gjør at ungdommene trives så godt og ønsker at „slikt skulle vi hatt det hver dag“?

Hva er det, for eksempel, som skjer når de tar sine lange lemmer og nye krefter i bruk på gården. Til å begynne med er det lite som overhodet skjer. Få ungdommer i dag har lært å arbeide fysisk. Men, etter kort tid på gården opplever de at arbeidet går unna, at de får ting til. Vedstabelen vokser og potetkassene blir flere. De opplever å mestre arbeid med forskjellige redskaper, mestre kroppen, strekker sine egne grenser litt mer for hver dag. Det er

som om eleven for hver ny oppgave får et nytt grep på seg selv. De får anledning til å måle seg selv med oppgavene. Ferdigheter utvikles, nye områder erobres. For å lykkes i de fleste praktiske oppgaver kreves det konsentrasjon, ro og utholdenhet. I arbeidet på gården er resultatene så tydelige for alle at det er elevene selv som kan justere kursen.

Mye av den erfaringen med seg selv som ungdommene kan få i gårdsarbeid, kunne de også ha fått med andre håndverksoppgaver. Men det som er spesielt for mange av oppgavene på gården er deres selvfølghet. Det er været, årstiden, døgnrytme som er utslagsgivende for hva og når ting gjøres. Det sier seg selv, uten at ungdommene må styres av de voksnes vilje i ett og alt. I en alder hvor de er mellom barndom og voksen liv, er det en velgjerning å oppleve at arbeidet er innlysende og nødvendig, ikke konstruert og administrert av andre. Rytmene på gården henger sammen med dyrenes liv og gir en ramme og trygghet som mange ungdommer er uvant med. En meget nervøs gutt som ikke hadde gått lenge på skolen innrømmet overfor meg at han følte seg så „rar“, nesten rolig. Han hadde ikke opplevd å spise til faste tider, legge seg eller stå opp i en daglig rutine og merket hvor sterkt den faste døgnrytme på gården påvirket ham.

Det er også merkbart at mange av problemstillingene rundt kroppen og utseende får en slags ro på gården. Hardt fysisk arbeid gir anledning til å spise seg god og mett uten angst for å legge på seg. Guttene kan fryde seg over musklene som et naturlig resultat av dagens program. En jente som spurte om vi ikke kunne bli bare en uke til, ble spurt hva hun gruet seg mest til etter perioden på gården var forbi. „Å måtte sminke meg igjen“ var svaret.

Oppholdet på gården gir også anledning til å få et forhold til hvor maten kommer fra. Når man er med på å melke kyrne, lage yoghurt og enkle oster og sette dem på bordet, er det klart at maten smaker annerledes. Verden blir mer oversiktlig og innlysende og dette betyr også en trygghet i forhold til mat som mange ungdommer savner i dag. Har man en gang vært med på prosessen og slitt selv for å få maten fra „jord til bord“, så er det mulig at man setter mer pris på det arbeidet som gjøres av usynlige hender hver dag. Dermed kan arbeidet på gården også få en sosial og samfunnsmessig betydning.

Å arbeide i fellesskap med andre er en av de viktigste opplevelsene for ungdommene. Ensomheten er en belastning som hører til alderen, og det å stå skulder til skulder med voksne og andre ungdommer med oppgaver som man løser sammen, er en kilde til glede og følelse av fellesskap. Jeg har opplevd flere klasser hvor de sosiale forholdene er ekstremt vanskelige før turen, men underveis finner de hverandre på en annen måte. Mange såkalt „skolesvake“ elever blir sett og respektert av medelevene sine pga. evner og ferdigheter som ikke kommer frem i klasserommiljøet. De fineste fellesskaps opplevelser får elevene ved de „tyngste“ oppgavene: hugging av ved, henting av halm, kjøring inn av avlinger i kappløp med været.

En gård med et bredt spekter av produksjoner har også mange muligheter for variert arbeid som kan passe til en hver. Hvilken glede det er for noen å smøre tusen punkter på skurtreskeren, eller skru fra hverandre en gjødselsvogn og sette den i stand igjen! Andre finner deres plass i fjøset med dyrene eller i byggeprosjekter. Urtegården er et elsket sted spesielt for jenter som elsker å sysle

med lukter og farger. I en alder hvor ungdommene lurer på hva de skal finne på i livet, er det mange muligheter for å prøve ut sine evner på forskjellige felt. Oppgavene utfordrer elevenes oppfinnsomhet og. Er det mulig å gjøre arbeidet lettere eller mer effektivt? De prøver ut og får en bekreftelse av seg selv gjennom å påvirke arbeidsprosessen.



Foto: Linda Jolly

Arbeidet på gården gir ungdom en mulighet til å oppleve at det er plass for dem, bruk for dem. Vi har laget et samfunn hvor barn og ungdom er plassert, organisert og underholdt. Media lærer dem at det er for mye av alt, ikke minst for mange mennesker på jorden. De fleste ungdommer lurere på, bevisst eller ubevisst, om de er en belastning for jorden. På gården oppdager de at det er behov for dem og plass for dem. Edmund Edvardsen skrev i en artikkel i Norsk Pedagogisk Tidsskrift 5/96 ("Bør det etableres en "kontrakt" mellom unge mennesker og heim-plassen?") om betydningen av å rydde plass til ungdommene, gjerne ved at det var bruk for det de gjorde eller laget. Han skriver:

*"For å komme til verden må jeg sette spor etter meg. Jeg må identifiseres gjennom det jeg er i ferd med å gjøre og det jeg har gjort. Og den som ser meg og identifiserer meg, hjelper meg å identifisere meg selv. De spor jeg setter etter meg bekrefter at jeg har vært tilstedet."*

Å arbeide på en gård er en slik situasjon hvor ungdommene opplever at de setter spor etter seg.

De store spørsmålene blir også berørt i gårdens daglig liv. Fødsel og død hører til hverdagen. Halvparten av alle kyllinger for eksempel er haner. Det er innlysende at hønsegården ikke tåler så mange haner. Avliving og slakt av dyr bringer livets gåter tettere innpå elevene. Å være med på en vanskelig fødsel på fjøset kan være en sammensveisende opplevelse og noe de sent glemmer. Å se dyr som parer seg er også en del av livet på gården som avmystifiserer mye av den mediebaserte "opplysning" som elevene tar imot.



Foto: Linda Jolly

Å drive en gård er en utfordring som krever ikke bare en allsidighet, men også en bevegelse som elevene kan få en liten smak på under et opphold. De kan se at menneskets handlinger er avgjørende for å skape en harmonisk balanse og at bonden må være kreativ og utholdende for å oppnå resultater. Når de får lov til å følge i hans fotspor, har de ikke bare glede av å delta i et godt arbeidsfellesskap, men kan oppleve noe av det som Arne Næss kaller for "inndannelse": plass til følelser, kreativitet og fantasi. Som en gutt sa ved slutten av den siste jordbruksperioden. „Vi har lært å jobbe effektivt, å ikke klage, å spise sunt og være glade“.

Skolen forøvrig blir også påvirket av opplevelsene på gården. Tom Tiller skriver: "meningsfylte handlingsrom og rike læringskontekster er også viktig for skolefag som matte og morsmål." (Tiller 2003) Når elevene har gjort konkrete erfaringer og vært med på hendelser på gården som engasjerer dem følelsesmessig, kan skriving av loggbøker og stiler bli en lystbetont bearbeidelse. "Overskuddet fra den engasjerte deltakelse i det gripbare spres til alle skolens arenaer. Overskuddet i kontekstrike miljøer er av vital betydning for overskridelse og kreative løsninger." (Tiller, 2003) Gård-/skolesamarbeid inneholder et mangfold av slike læringskontekster som ungdommene sårt trenger i dag.